

ÖREGEDÉS ÉS NYUGDÍJBA VONULÁS

MONOSTORI JUDIT

FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK

- » A demográfiai öregedés, vagyis az idősebb korosztályok arányának növekedése az egyik meghatározó társadalmi-demográfiai jelenség a világ fejlettebb régióiban. Bármilyen mutatóval is mérjük, egy egyre dinamikusabb változás szemtanúi vagyunk, ami a népesség-előreszámítások szerint folytatódni fog az elkövetkező néhány évtizedben is. Magyarországon a 65 éves és ennél idősebb népesség aránya 1990 és 2014 között 13%-ról 18%-ra növekedett, és az előrejelzések szerint 2060-ra eléri a 29%-ot.
- » Az utóbbi évtizedekben az idősek belső korösszetétele is megváltozott. Növekedett a 80 év felettiek, azaz a nagyon idősök aránya, ráadásul az ország lakosságának csökkenésével egyidejűleg az e korcsoportba tartozók száma is emelkedett. Míg 1990-ben 200 ezer, 2011-ben már 400 ezer 80 év feletti lakost számláltak.
- » A férfiak és a nők eltérő halandósági mutatói miatt az idősek körében magasabb a nők aránya. Továbbá minél idősebb korosztályt vizsgálunk, annál nagyobb az eltérés. Míg a 65–69 évesek 58%-a, a 85 éves és idősebb népességnek már 74%-a nő.
- » Az utóbbi évtizedekben nem csupán a születéskor, hanem a 60 éves korban várható élettartam is folyamatosan emelkedik, ami azt jelenti, hogy az életpályán belül is növekszik az időskori életszakasz. 2013-ban a 60 éves korban várható élettartam a férfiaknál 17,4 év, a nőknél 21,9 év volt. A nemek közötti különbség az utóbbi néhány évben elkezdett csökkenni.
- » Az idősödés egyik legfontosabb mérföldköve a munkaerő-piacról való kilépés, a nyugdíjba vonulás. A nyugdíjba vonulók átlagos életkora a jogosultsági feltételek szigorítása és a korhatár emelése következtében jelentős mértékben emelkedett – különösen a nők körében – az utóbbi másfél évtizedben. 2013-ban a nyugdíjba vonuló nők átlagéletkora 59,4 év volt, míg a férfiaké 62,2. A nyugdíjrendszer 1997-es reformját megelőző évben, 1996-ban a mutató értéke a nőknél még 54,3, a férfiaknál pedig 58,7 volt.
- » A nyugdíjak színvonalát tekintve a magyar nyugdíjrendszer Európa egyik legbőkezűbb nyugdíjrendszerének tekinthető. Az ún. medián kereső – aki a kereseti rangsor közepén helyezkedik el – nyugdíjba vonulásakor a korábbi keresete 94%-át kapja meg.

- » Az életpálya időskori szakaszába lépve az emberek társadalmi és családi szerepei egyaránt átalakulnak. A munkaerő-piacról kilépve életük, mindennapi tevékenységük középpontjába mindenekelőtt a családi szerepek betöltése kerül, melyek közül nagy jelentőséget kaphat a nagyszülői szerepkör kialakulásának és kiteljesedésének megélése. Mivel azonban a születések száma folyamatosan csökken, egyre kevesebben léphetnek nagyszülői szerepbe, és egy-egy családban az unokák száma is alacsonyabb a korábbiaknál. A gyermekvállalás későbbi életpályára tolódása ráadásul a nagyszülővé válás kezdetét is későbbi életkorokra halasztja el.
- » A három- vagy többgenerációs együttélések folyamatosan csökkenő aránya komoly szerepet játszik a nagyszülő-unoka kapcsolat, a generációk között áramló munka-, időtranszferek alakulásában. Egyre kevesebb idős él együtt gyermekeivel és unokáival, így a közvetlen, mindennapi kapcsolat a népesség csupán kisebb részét érinti. Ugyanakkor a más háztartásban élő nagyszülők is nagy segítséget jelenthetnek. 2008-ban az 55 év feletti nagyszülők 42%-a vett részt unokái gondozásában.
- » Az unokák gondozásában nagyobb arányban vettek részt a fiatalabb, jobb egészségi állapotban lévő és magasabb iskolai végzettséggel rendelkező nagyszülők.
- » Az idős életszakaszban a mindennapi tevékenységek struktúrája és ritmusa is átalakul. Az idősek sokkal többet tartózkodnak otthon, lényegesen hosszabb időt töltenek egyedül, és a háztartás fenntartására is több időt fordítanak, mint a náluk fiatalabb korosztályokba tartozók. A szabadidejük nagy részét a televíziózás tölti ki. A társas együttlét, a szabadban töltött órák kevesek számára jelentik a szabadidő eltöltésének módját.
- » Sokak számára az időskor egyik legsúlyosabb problémája az egészségi állapotuk megromlása. Az életkor előrehaladtával ez egyre nagyobb gondot jelent, noha minőségében és megítélésében meghatározóak a társadalmi különbségek is. A 64 éven felüli felsőfokú végzettségű férfiak 43%-a és a nők 26%-a minősítette jónak az egészségi állapotát, miközben az alacsony végzettségűek csupán 11-12%-a.

A TÁRSADALOM DEMOGRÁFIAI ÖREGEDÉSE

Az utóbbi évtizedekben az alacsony termékenység és az átlagos élettartam meghosszszabodása következtében a világ számos országában, így Magyarországon is megnövekedett az idősebb korosztályok népességben belüli aránya.

A demográfiai öregedés európai és hazai szinten is jól dokumentált jelenség. Magyarországon a 65 éves és idősebb népesség aránya 1990-ben 13%-ot tett ki, majd 2001-re elérte a 15%, 2011-re pedig már a 17 százalékot (KSH, 2011). A legutóbbi – 2014 elejére vonatkozó – adatok szerint a korcsoport aránya 17,5%-ra emelkedett. Az Eurostat előrejelzései szerint a mutató értéke a jövőben még erőteljesebben fog növekedni, 2060-ra hazánkban eléri a 29 százalékot (Eurostat, 2015).

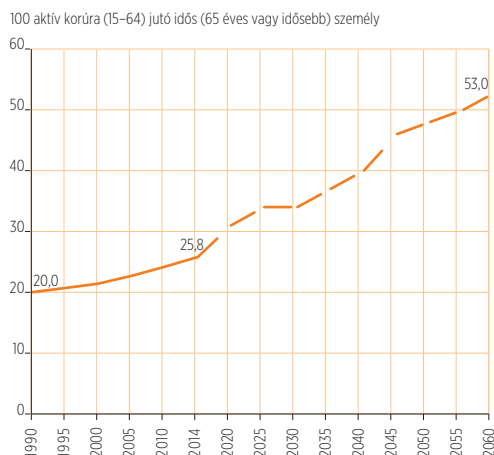
A korstruktúra alakulásának egyik legfontosabb társadalmi jelentősége ezeknek a folyamatoknak a különböző társadalmi intézmények fenntarthatóságára gyakorolt hatásaiban rejlik. Azaz, hogyan alakulnak az *eltartottsági ráták*,^F és hány aktív korúnak kell „eltartania” az inaktív korban levőket. Az aktív korúak számának csökkenése szűkülő munkaerő-potenciált is jelent, ami a nagy állami ellátórendszerek fenntarthatóságának nehézségeivel jár együtt.

Az időskori *eltartottsági ráta* azt fejezi ki, hogy 100 aktív korúra (15–64 év közötti) hány időskorú (65 éves és idősebb) jut. A mutató értéke Magyarországon 1990 és 2014 között 20-ról 26-ra emelkedett. Az Eurostat számításai szerint 2060-ra 53-ra fog emelkedni, azaz kb. 2 aktív korúra fog jutni egy 64 év feletti lakos. (1. ábra)

A gyermekek és az idősek egymáshoz viszonyított arányát az *öregedési index*^F fejezi ki. Ennek a mutatónak az értéke Magyarországon dinamikusan növekszik az időskori eltartottsági rátáénál, ami a rendkívül alacsony termékenységi mutatók következménye, és előrevetíti, hogy a jövőben az aktív korúak és az idősek aránya még

kedvezőtlenebb képet fog mutatni, mint napjainkban.

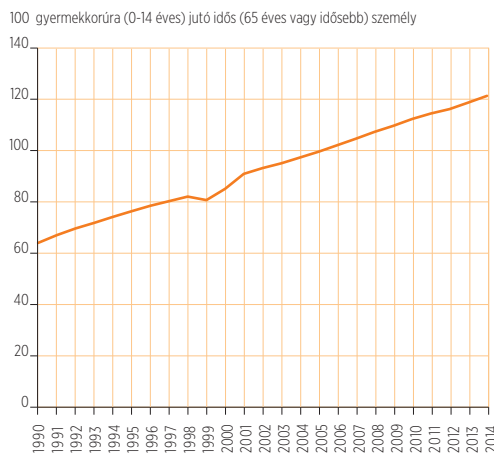
1. ábra. Az időskori eltartottsági ráta tényleges és prognosztizált értéke Magyarországon, 1990–2060

Forrás: KSH, Demográfiai évkönyvek, 1990–2014; Eurostat előrejelzései.

1990 és 2014 között az öregedési index értéke, azaz a 100 gyermekkorúra jutó időskorú népesség száma 65-ről 122-re növekedett. (2. ábra)

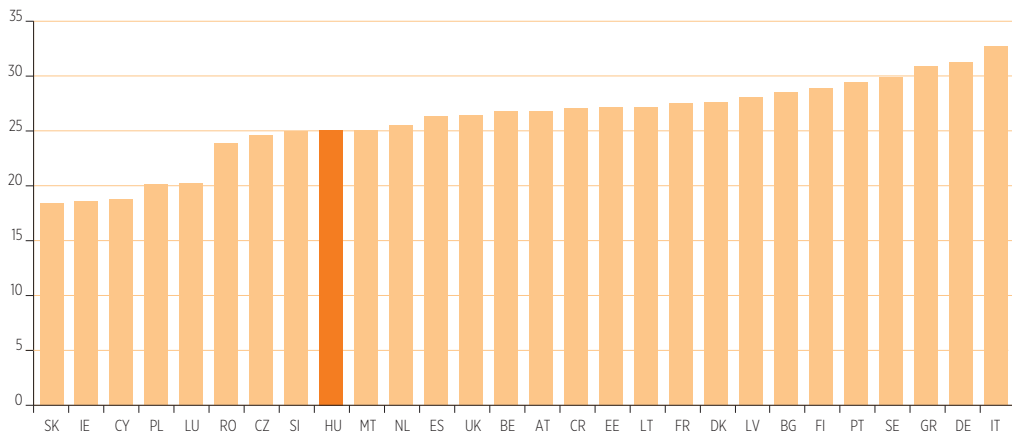
2. ábra. Az öregedési index Magyarországon, 1990–2014

Forrás: KSH, Demográfiai évkönyvek.

3. ábra. Az időskori eltartottsági ráta Európa országában, 2013

100 aktív korúra (15–64 évesek) jutó időskorú (65 éves vagy idősebb) személy

Forrás: Eurostat, 2013.

A demográfiai öregedés mindegyik európai országban megfigyelhető jelenség, háttérben rendszerint az alacsony termékenységi és a várható élettartam meghosszabbodása húzódik meg. Abban azonban már különbségek mutatkoznak, hogy milyen mértékű a társadalmi szintű öregedés, ill. hogyan alakul az azt befolyásoló tényezők erőssége. Az általánosan jellemző alacsony termékenységen belül is vannak kedvezőbb és kedvezőtlenebb képet mutató országok, de a várható élettartam alakulásában is nagyok az eltérések Európában.

Az időskori eltartottsági rátát figyelembe véve Magyarország az alacsonyabb értékkel jellemezhető országok körébe tartozik (3. ábra), ami elsősorban a még mindig alacsony várható élettartammal magyarázható. A demográfiai öregedésnek leginkább kitett országok között főként déli és északi országokat találunk, de nagyon magas a mutató értéke Németországban is. (3. ábra) Olaszországban a rendkívül alacsony termékenységi mutató egy magas várható élettartammal párosul, Németországban és Görögországban

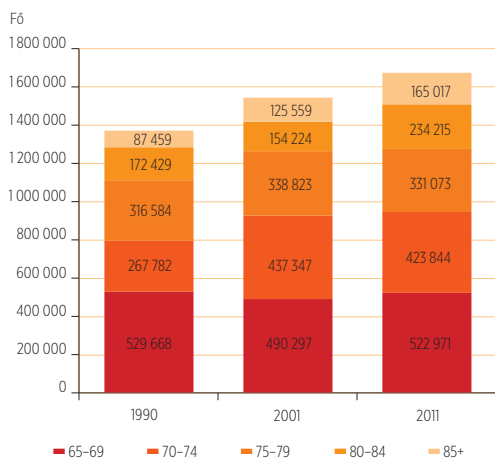
ban a kirívóan alacsony termékenységi mutatókhoz egy relatíve magas, de az olasznál alacsonyabb várható élettartam kapcsolódik. A skandináv országok esetében viszont alapvetően nem a kedvezőtlen termékenységi mutatók, hanem a magas várható élettartam áll a háttérben.

AZ IDŐS NÉPESSÉG DEMOGRÁFIAI STRUKTÚRÁJA

Az utóbbi évtizedekben nem csupán a 65 éves és idősebb népesség aránya növekedett, hanem átstrukturálódás zajlott az idősebbek életkori összetételében is. Emelkedett az ún. legidősebb idősök, azaz a 80 év felettiek száma és aránya is. 1990-ben 260 ezren, 2011-ben már 400 ezren tartoztak ebbe a korosztályba. (4. ábra)

A férfiak és a nők eltérő halandósága miatt az idősebb korcsoportokban a nők felülreprezentáltak. Minél idősebb korcsoportot vizsgálunk, annál magasabb a nők aránya. (1. táblázat)

4. ábra. Az idős korcsoportokba tartozók száma, 1990, 2001, 2011

Forrás: KSH, 2011. évi népszámlálás. 4. Demográfiai adatok, 2013.

1. táblázat. Nemek aránya az idősök különböző korcsoportjaiban, 2011

Korcsoport	Férfiak (%)	Nők (%)	Összesen (%)
65-69	42,4	57,6	100,0
70-74	38,4	61,6	100,0
75-79	34,9	65,1	100,0
80-84	31,4	68,6	100,0
85-	26,4	73,6	100,0

Forrás: KSH, 2011. évi népszámlálás. 4. Demográfiai adatok, 2013.

AZ IDŐS NÉPESSÉG VÁRHATÓ ÉLETTARTAMA

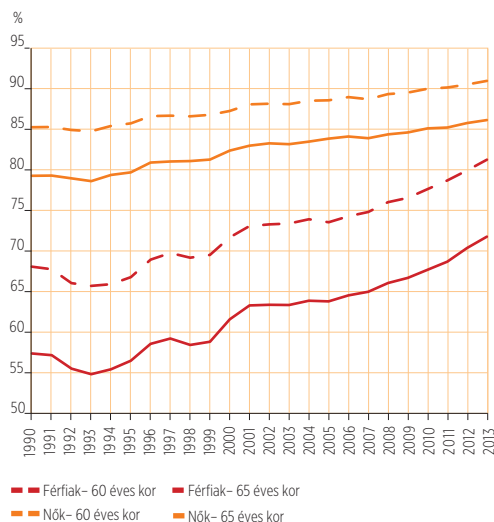
Az idősödés az élet természetes velejárója, ugyanakkor nem mindenki éli meg az időskort, és abban is megmutatkoznak társadalmi szinten is azonosítható különbségek, hogy mennyi életévre számíthatunk az időskor határának elérése után.

A demográfiai vizsgálatokban a halandósági tábla alapján számíthatjuk ki, mekkora valószínűsége van annak, hogy egy születési kohorsz megéljen egy bizonyos kort. Mivel a férfiak és a nők között jelentős különbségek vannak a várható élettartamot illetően, a számításokat a férfiakra és a nőkre vetítve külön-külön

végeztük el. Azt vizsgáltuk, hogy az egy adott évben született gyermekek várhatóan mekkora aránya éli meg a 60. és a 65. születésnapját. (5. ábra) 1990 és 2013 között a nők körében sokkal magasabb volt a mutató értéke. Az 1990-ben született nőknek várhatóan a 85%-a, míg a 2013-as évszámra már több mint 90%-a számíthat arra, hogy megéli a 60 éves kort. 65 évre számítva a mutató értéke 1990-ben 79%, 2013-ban pedig 86% volt.

A férfiak életkilátásai ennél sokkal rosszabbak. A 60. születésnapjukat megelőző becsült aránya az 1990-ben születettek esetében mindössze 68%, a 65. születésnapjukat pedig várhatóan csupán 57%-uk éli meg. Ugyanakkor egy dinamikus emelkedésnek köszönhetően a vizsgált több mint húsz esztendő alatt 80% fölé emelkedett azok aránya, akik a becslések szerint elérik majd a 60, 72%-ra pedig azoké, akik a 65 évet is. (5. ábra)

5. ábra. A 60 és 65 éves kort megélők becsült aránya az adott évben született népességre számítva, 1990-2013

Forrás: KSH, Népmozgalmi adatok alapján; saját számítás.

Az utóbbi években nem csupán a születéskor, hanem a 60 éves korban *várható átlagos élettartamban*^F is pozitív változások figyelhetők meg. 1990 és 2013 között a férfiak 60 éves

korban várható élettartama 14,7 évről 17,4-re növekedett, a nőké 19 évről 21,9-re. A nemek közötti különbség az elmúlt három évtizedben növekedett, de mivel az utóbbi években a férfiak várható élettartama dinamikusabban emelkedett a nőkéénél, így a nemek közötti különbség csökkent. (2. táblázat)

2. táblázat. A 60 éves korban várható élettartam alakulása, 1990–2014

Évek	Férfiak	Nők	Együtt	(év) A férfiak és a nők közötti különbség
1990	14,7	19,0	17,0	4,3
2000	15,3	20,0	17,9	4,7
2010	16,8	21,6	19,4	4,8
2011	16,9	21,6	19,5	4,7
2012	17,1	21,7	19,6	4,6
2013	17,4	21,9	19,9	4,5

Forrás: KSH, Demográfiai évkönyvek.

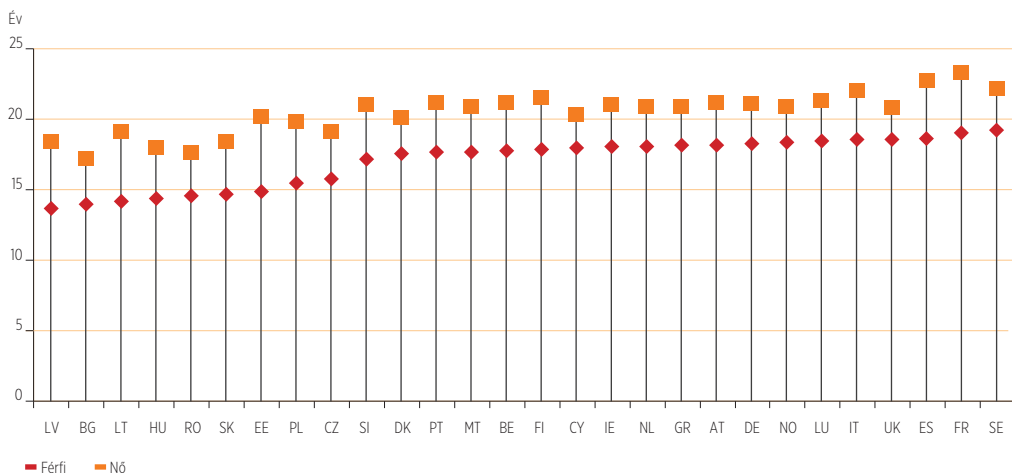
Jelentősek a társadalmi differenciák iskolai végzettség szerint is, különösen a férfiak körében. 2012-ben a 60 és 65 év közötti férfiak várható élettartamában 4–6 év különbség

mérhető a legalacsonyabb és a legmagasabb iskolai végzettségi szintek között. Míg egy 60 éves, általános iskolát vagy szakmunkás-képzőt végzett férfi 14 élettartamra számíthat még, addig a diplomásoknál a mutató értéke 20 év. A különbség a társadalmi szelekciós mechanizmusoknak köszönhetően az életkor előrehaladtával folyamatosan csökken. A 70 éves férfiak várható élettartamában már kevesebb, mint 2 év a különbség az alapfokú vagy alsó középfokú, illetve a legiskolázottabb csoport között. Az ilyen korú férfiak 11–12 további élettartamra számíthatnak.

A nők körében ezzel szemben kisebbek az iskolai végzettség szerinti különbségek. 2012-ben a 60 éves, legfeljebb szakmunkás-képzőt végzett nő várható élettartama 21, a diplomásoké 23 év volt. A 70 évesek körében ezek a különbségek majdnem megszűnnek, hiszen a végzettség szerinti különbségek az 1 évet sem érik el. Ebben az életkorban a várható élettartam 14–15 év.

Mindkét nem esetében megállapítható, hogy az érettségizettek és a diplomások között nagyon kicsi a különbség, azaz az iskolai végzettség szerinti törésvonal alapvetően az érettségivel nem rendelkezők, és az afeletti iskolai végzettségűek között húzódik.

6. ábra. 65 éves korban várható élettartam Európa országaiban, 2012

Forrás: KSH, Demográfiai évkönyv 2013.

Ahogy fentebb is említettük, a magyarok várható élettartama európai viszonylatban igen alacsonynak mondható. A 65 éves¹ magyar férfiaknál csak a lett, a bolgár és a litván férfiak számíthatnak rövidebb élettartamra, a magyar nőknél pedig csak a bolgár és román nők 65 éves korban várható élettartama alacsonyabb. (6. ábra)

Az európai skála másik pólusán a svéd, a francia, a spanyol, az angol és az olasz férfiak, illetve a francia, a spanyol, a svéd, az olasz és a finn nők állnak. 65 éves korukban tehát ők számíthatnak a leghosszabb élettartamra. (6. ábra)

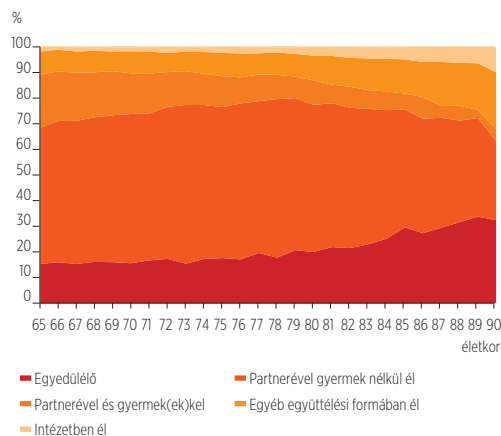
AZ EGYÜTTÉLÉSI FORMÁK VÁLTOZÁSA AZ IDŐSKOR KÜLÖNBÖZŐ SZAKASZAIBAN

Az idősebb népesség családszerkezet szerinti struktúráját a kötet 9. fejezete ismerteti átfogóan. Ebben a részben azt a vetületét mutatjuk be, hogyan változik az időskori életszakasz előrehaladtával, illetve milyen különbségek mutatkoznak e vonatkozásban a férfiak és a nők között.

Noha nem longitudinális, hanem keresztmetszeti adatokat vizsgálunk, az adatok arra utalnak, hogy a férfiak és a nők életpályája között lényeges különbségek vannak. A különbségeket magyarázó tényezők közül az egyik legfontosabb, hogy a férfiak és a nők életkilátásai eltérőek, azaz a nők még mindig hosszabb életpályára számíthatnak a férfiaknál. Ebből adódik, hogy a férfiak körében minden korévben magasabb a párkapcsolatban élő aránya, ugyanakkor alacsonyabb az egyedül élőké. Jóval kevesebben vannak közöttük olyanok is, akik idős korukra gyermekeik családjával költöznek össze, vagy már korábban is három- vagy többgenerációs együttélési formában éltek. Továbbá a nagyon idős kort megélő férfiak azonos korú női társaikhoz

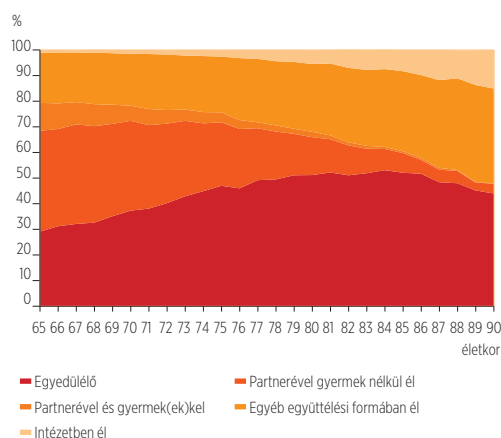
képest kevésbé válnak intézeti lakóvá életpályájuk utolsó szakaszában. (7. és 8. ábrák)

7. ábra. Az idős férfiak együttélési formája korévenként, 2011

Forrás: KSH, 2011. évi népszámlálás, 10%-os minta; saját számítás.

8. ábra. Az idős nők együttélési formája korévenként, 2011

Forrás: KSH, 2011. évi népszámlálás, 10%-os minta; saját számítás.

Leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy mivel a tipikus időskori férfi életpálya rövidebb a nőknél, rendszerint életük utolsó szakaszát is partnerükkel együtt töltik. A társuknál tovább élő idős férfiak jellemzően egyedül folytatják

¹ Nemzetközi összehasonlításra a 65 éves korban várható élettartamot használják.

tovább az életüket, a többgenerációs együtt-
élési forma és az intézetbe vonulás kevésbé
jellemző rájuk.

A nők viszont társuk elvesztése után döntő
többségükben egyszemélyes háztartásban
élnek tovább. Ennél kevésbé jellemző – bár
a férfiakhoz képest gyakoribb – megoldás,
hogy gyermekeik családjával, három- vagy
többgenerációs együttélési formában élnek.
A hosszú életet megélő nők ráadásul a fér-
fiaknál nagyobb arányban lépnek intézeti
háztartásba is.

Az idősebb korosztályok együttélési mintái
nemcsak életkor és nemi hovatartozás alap-
ján változnak, hanem jelentősek az iskolai
végzettség szerinti különbségek is. Mindkét
nem esetében elmondható, hogy a magasabb
iskolai végzettséggel rendelkezők körében
magasabb a partnerükkel együtt élő aránya.
Az életkor előrehaladtával felerősödnek az
iskolai végzettség szerinti differenciák.

Az egyedülállók aránya szintén a magasabb
iskolai végzettségűek körében a számotte-
vőbb, de esetükben az iskolai végzettség
szerinti differenciák inkább csökkennek az
életkor előrehaladtával.

Az egyéb együttélési formák – ami legfő-
képpen a három- vagy annál többgenerációs
együttélési formát jelenti – viszont inkább az
alacsonyabb iskolai végzettségűek körében
jellemzőek.

A nagyon idősök körében gyakori intéz-
ménybe kerülés az alacsonyan kvalifikált
rétegeket érinti legfőképp, azaz minél ala-
acsonyabb végzettségű valaki, annál nagyobb
a valószínűsége annak, hogy élete utolsó
éveit valamilyen intézmény falai között éli le.

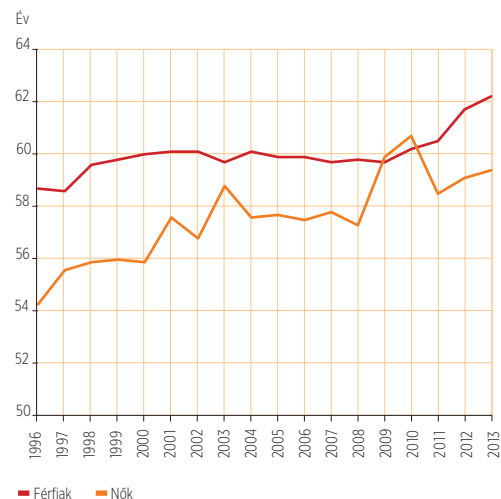
AZ IDŐSEK AKTIVITÁSA ÉS A NYUGDÍJBA VONULÁS

Az időskorral együtt járó változások közül
az egyik legfontosabb a munkaerő-piaci
aktivitás megszűnése és a nyugdíjba vonu-
lás. E vonatkozásban Magyarországon és
több európai országban is rendkívül fontos

változások történtek az elmúlt évtizedben,
amelyeket alapvetően a nyugdíjrendszer
és néhány aktív foglalkoztatáspolitikai esz-
köz generált. Az időskori nyugdíjkorhatár
emelésével, az előrehozott nyugdíjazás
szigorításával, a rokkantosság feltételeinek
átalakításával a munkaerő-piacról való kilé-
pés időpontja későbbre tolódott, különösen
a nők esetében. A korhatár-emelésen túl
Magyarországon az utóbbi időszakban egy
másik jogszabályi változás is befolyásolta a
nyugdíjba vonulás átlagos életkorát: nevezet-
esen az a 2012-ben hatályba lépett rende-
kezés, amely szerint a nők 40 év szolgálati
idő megszerzését követően a rájuk vonatko-
zó korhatár előtt is nyugdíjba vonulhatnak.
Ennek következtében 2012-ben a nők átlagos
nyugdíjba vonulási életkora visszaesett. Az
előzetes adatok szerint 2013-ban a férfiak
átlagos nyugdíjba vonulási életkora 62,2 év,
a nőké pedig 59,4 év volt. (9. ábra)

A magyar népesség nyugdíjba vonulási
jellemzőinek egyike, hogy az idősök hosszú
éveken keresztül rendszerint a rájuk vonat-

9. ábra. Az időskori nyugdíjba vonulás átlagos életkora

Forrás: 2000–2012: ONYF Statisztikai Évkönyvek; 1996–1999:
Munkaerőpiaci Tükör 2007; 2013: Munkaerőpiaci Tükör 2013.

Megjegyzés: A nyugdíjba vonulók átlagos életkoránál csak az
öregségi és öregségi jellegű nyugdíjakat vettük figyelembe.

kozó öregségi nyugdíjkorhatárt megelőzően mentek nyugdíjba. Ez részben a széles körű és a munkaerő-piaci problémák enyhítését célzó munkaerő-piaci és nyugdíjpolitikák következménye. Részben pedig annak tudható be, hogy a nyugdíjkorhatár 1997 óta folyó emelését csak nagyon nagy társadalmi feszültségek mellett lehetett volna rövidebb időszak alatt bevezetni. Azaz a korhatár-emeléssel párhuzamosan számos érintett korosztály jogszabály által biztosított lehetőséget kapott a korhatár előtti nyugdíjazásra. 2012-ben ez is alapjaiban változott meg, hiszen ettől az évtől kezdve öregségi nyugdíj – a 40 év szolgálati idővel rendelkező nők kivételével – a korhatár elérése előtt nem állapítható meg. Ezáltal számos korai nyugdíjazási fajta, és több, egy-egy foglalkozást érintő nyugdíjforma szűnt meg.

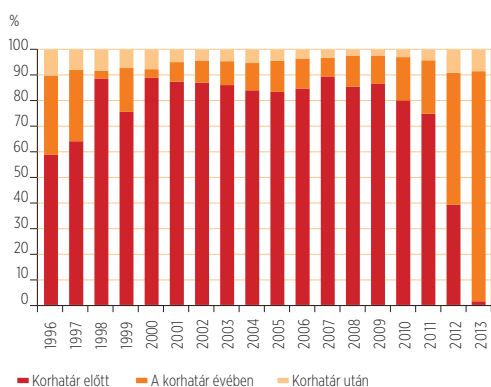
Mindezek következtében a 2013-as előzetes adatok szerint az adott évben időskori nyugdíjba vonuló férfiak 90%-a épp a születési évjára vonatkozó általános nyugdíjkorhatárral azonos életkorban volt. (10. ábra)

A nőknél némiképpen másként alakult a helyzet, ugyanakkor a férfiak és a nők közötti ha-

sonlóságok sem elhanyagolhatóak. Ez utóbbiak közül a legfontosabb, hogy a vizsgált időszakban a nők körében is jellemző volt a korhatár előtti nyugdíjba vonulás. Az egyes naptári évek között megmutatkozó különbségek azonban erőteljesebbek a nők nyugdíjba vonulását illetően. Egészen pontosan, az egymást követő évek között is nagyon jelentősek az eltérések a nyugdíjba vonulók kora és a nyugdíjkorhatár közötti összefüggés szempontjából. Ez abból adódik, hogy a női időskori nyugdíjkorhatárt 55 évről emelték/emelik 65 évre, és az átmeneti évek alatt az egyes születési évjáratokra különböző korhatárokat állapítottak meg.

Másrészt a nők nyugdíjba vonulásának időzítése abban is eltér a férfiakétól, hogy csak egy csoportjukra vonatkozik ez a 2012-ben bevezetett szigorítás (vagyis a korhatár előtti nyugdíjba vonulási tilalom), hiszen – ahogy korábban is említettük – a 40 éves szolgálati idő a nőket életkoruktól függetlenül teszi jogosulttá az öregségi nyugdíjra. Ezzel magyarázható, hogy 2013-ban a nők még mindig jelentős aránya, 65%-a a reá vonatkozó korhatár elérése előtt lépett az időskori nyugdíjrendszerbe. (11. ábra)

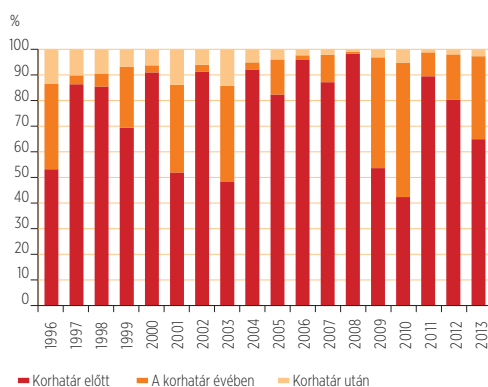
10. ábra. A férfiak időskori nyugdíjba vonulási kora az általános korhatár függvényében

Forrás: ONYF.

Megjegyzés: Általános korhatárnak azt a korhatárt tekintjük, ami az adott évben jellemző volt. Az adatok alapján nem tudjuk figyelembe venni, hogy bizonyos foglalkozásokra ettől eltérő időskori nyugdíjkorhatárt állapítanak meg.

11. ábra. A nők időskori nyugdíjba vonulási kora az általános korhatár függvényében

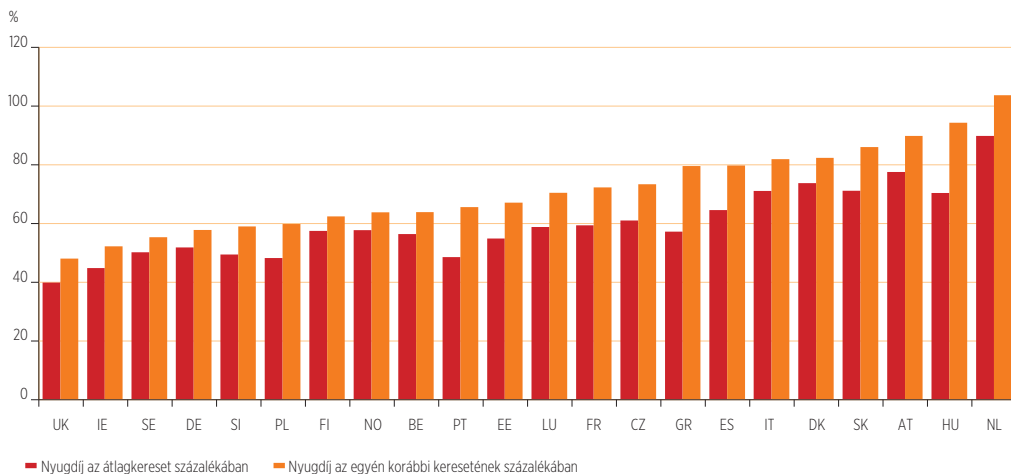
Forrás: ONYF.

Megjegyzés: Általános korhatárnak azt a korhatárt tekintjük, ami az adott évben jellemző volt. Az adatok alapján nem tudjuk figyelembe venni, hogy bizonyos foglalkozásokra ettől eltérő időskori nyugdíjkorhatárt állapítanak meg.

A magyar nyugdíjrendszer egyik sajátossága, hogy magas az ellátások színvonala. A nyugdíjba vonulás mintáit tekintve ez komoly ösztönző erőként funkcionál, hiszen még Európa számos országában is komoly színvonalcsökkenést jelent a nyugdíjak összege az átlagkeresetekhez vagy a nyugdíjba vonuló korábbi jövedelméhez képest.

A nyugdíjak összegét tekintve a magyar nyugdíjrendszer a holland után a legbőkezűbb abban az értelemben, hogy a nyugdíjak összege hogyan viszonyul az átlagjövedelemhez, illetve a nyugdíjba vonuló korábbi keresetéhez. 2012-ben a medián keresőt tekintve a hozzárendelt nyugdíj összege az átlagkereset 70 %-át tette ki, saját nyugdíj előtti keresetének pedig 94%-át. (12. ábra)

12. ábra. A nyugdíjak színvonala Európa országaiban, 2012

Forrás: OECD, Pensions at a Glance 2013.

NYUGDÍJSZÁMÍTÁS ÉS -DIFFERENCIÁLÁS AZ EURÓPAI NYUGDÍJRENDSZEREKBE

Az európai országok nyugdíjrendszerei nem csupán a nyugdíjkorhatár megállapításában, illetve a nyugdíjak jogosultsági feltételeként megszabott szolgálati idő előírásában különböznek egymástól, hanem abban is, hogy a nyugdíj összegének megállapításakor hogyan differenciálnak az egyes kereseti szintek között. Általában majd minden nyugdíjrendszer törekszik egy minimum nyugdíj előírására, de elég gyakori a nyugdíjak összegének maximá-

lása is, vagy legalábbis bizonyos jövedelmi szint felett degresszálást alkalmaznak. Ezáltal a legtöbb nyugdíjrendszernek komoly jövedelem-kiegyenlítő szerepe van az idősek társadalmi csoportjában. Hozzá kell tenni azt is, hogy a nyugdíjrendszerek nemcsak a nyugdíjrendszerbe aktuálisan belépők ellátásainak szabályozásával, hanem a már bent levők nyugdíjainak emelésével is befolyásolják az egyenlőtlenségeket.

Az alábbi ábra azt szemlélteti, hogy az ún. medián kereső jövedelménél meghatározott szinttel kevesebbet, illetve többet kereső egyén nyugdíja hogyan alakul az

egyen korábbi keresetének százalékában a nyugdíj megállapításakor. Ez az ábra jól mutatja, hogy az állami nyugdíjrendszereket tekintve az európai országok nemcsak abban különböznek egymástól, hogy milyen színvonalú nyugellátásokat állapítanak meg, hanem abban is, hogy a korábbi kereseti egyenlőtlenségeket hogyan módosítják a rendszerbe belépők nyugdíjának megállapításával.

Az ábrán minél közelebb vannak egymáshoz az egyes kereseti szintekhez tartozó induló nyugdíjarányok, annál kevésbé rendezi át a nyugdíjrendszer a nyugdíjba lépők között korábban meglévő kereseti egyenlőtlenségeket, hiszen annál inkább megtartja a korábbi kereseti profilokat. A magyar, az olasz, a lengyel, a holland, a finn és a portugál állami nyugdíjrendszerek azok, amelyek az induló nyugdíj megállapításakor a legkevésbé hajtanak végre egyenlősítő mechanizmusokat. Ezekből a magyar és a holland nyugdíjrendszer az, amely a korábbi keresetekhez viszo-

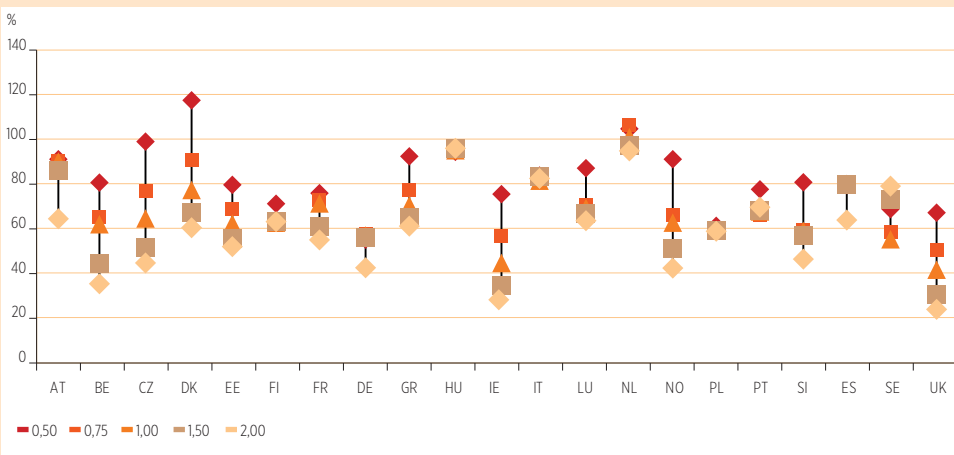
nyított legmagasabb nyugdíjszint mellett teszi.

A legnagyobb egyenlőtlenség-átrendezést a belga, a cseh, a dán, az ír, a norvég és az angol nyugdíjrendszer hajtja végre.

Abban is különböznek a rendszerek, hogy a jövedelemegyenlőtlenségek átalakítását mely kereseti csoport „hátrányára” teszik. Az osztrák, a német és a spanyol nyugdíjrendszer például csak a legmagasabb jövedelműeknél állapít meg a többi kereseti csoporttól lényegesen eltérő (alacsonyabb) helyettesítési rátát. Míg a finn, a luxemburgi vagy a portugál nyugdíjrendszer a legalacsonyabb keresetűek helyettesítési rátáját szabja meg a többi csoporténál jóval magasabb szinten.

Az európai állami nyugdíjrendszerek mindezen felsorolt mechanizmusok által komoly átcsoportosítást hajtanak végre egy-egy nyugdíjba vonuló évfáraton belül.

Az induló nyugdíjak összege az egyén korábbi keresetének százalékában különböző kereseti szinteken

Forrás: OECD, Pensions at a Glance 2013.

Az idősök majdnem teljes körére kiterjedő, általánosságban magas színvonalú ellátást biztosító öregségi nyugdíjrendszerben megjelenő egyenlőtlenségek alapját leginkább az érintettek munkaerő-piaci előlete határozza meg. Ennek oka, hogy a nyugdíjakat korábban a nyugdíjkorhatárt megelőző néhány évre, később pedig az életpálya hosszabb, 1988 utáni szakaszára vonatkoztatva határozták meg. A munkaerő-piaci előlet az aktív pályaszakasz keresetei és a beszámított szolgálati évek alapján definiálja a kezdő nyugdíjat. A nyugdíjas pályaszakasz ellátásának összegét pedig a nyugdíjemelések mértéke és az emelés alapelvei határozzák meg.

Az időskori nyugdíjrendszerbe való belépés nem feltétlenül jelenti azt, hogy az érintettek közvetlenül a munka világából lépnek be a rendszerbe. Számosan közülük már korábban bekerülnek a társadalmi ellátórendszerek valamely szegmensébe (pl. rokkantsági támogatási formák), majd a korosztályukra vonatkozó időskori nyugdíjkorhatár elérésekor, vagy valamely korai nyugdíjforma igénybevételével lépnek át az öregségi nyugdíjasok körébe. A rendszer áttekintését bonyolítja, hogy akiket korábban

rokkantsági nyugdíjasnak tekintettünk, az utóbbi időben kikerültek a nyugdíjrendszerből, illetve rokkantként már nem a nyugdíjrendszer biztosítja az ellátásukat. 2012-től a korai nyugdíjak nagy részét is átminősítették, amelyek az adott egyénre vonatkozó időskori nyugdíjkorhatár eléréséig nem tekinthetők nyugdíjnak.

A korhatár feletti rokkantsági nyugdíjasok száma alapján megállapítható, hogy az összes korhatár feletti nyugdíjas mekkora aránya „érkezett” a rokkantsági nyugdíjrendszerből. Ők a nyugdíjasok szegényebb rétegei közé tartoznak, hiszen régebben léptek ki a munka világából, s a nyugdíjszámítás alapját képező jövedelmük is alacsonyabb volt. 2011-ben – az utolsó évben, amikor a rokkantsági ellátás még a nyugdíjrendszerbe tartozott – a korhatár feletti nyugdíjasok (1 847 ezer fő) ötöde (384 ezer fő) rokkantsági nyugdíjas volt, azaz rokkantsági nyugdíjjal lépte át a reá vonatkozó időskori nyugdíjkorhatárt. További 338 ezer főt tett ki a korhatár alatti rokkantsági nyugdíjasok száma. Az előbbi csoport nyugdíja a korbetöltött öregségi nyugdíjasok átlagos ellátásának 85%-a, míg az utóbbi kategóriába tartozóké 70%-a.

3. táblázat. A nyugdíjrendszer ellátásaiban részesülők száma, 2011–2013

Az ellátás megnevezése	Létszám (ezer fő)			Az ellátás átlagösszege (ezer forint)		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
Korhatár feletti ellátások						
Korbetöltött öregségi nyugdíj	1 462	1 488	1 519	97	102	110
Korhatár feletti rokkantsági nyugdíj ^{a)}	384	397	382	85	88	94
Korhatár alatti ellátások						
Korhatár alatti rokkantsági nyugdíj ^{b)}	338	–	–	70	–	–
Korhatár alatti öregségi nyugdíj ^{c)}	238	12	9	115	174	189
Nőknek 40 év jogosultsági idő alapján járó öregségi nyugdíj	–	63	90	–	102	110

Forrás: ONYF, Statisztikai Évkönyv 2012.

Megjegyzések: a) 2012-től a korhatár feletti rokkantsági nyugdíjat átsorolták az öregségi nyugdíjak körébe, de 2012-ben és 2013-ban is külön nyilvántartásba került. b) 2012-től a korhatár alatti rokkantsági nyugdíjak megszűntek, helyükbe nyugdíjnak nem minősülő ellátások léptek. c) 2012-től a korhatár alatti öregségi nyugdíjak többségét átminősítették, és a korhatár eléréséig nem minősül nyugdíjnak.

Az öregségi nyugdíjak színvonalát a ledolgozott évek száma is meghatározza, így ez is a nyugdíjrendszeren belüli egyenlőtlenségeket generálja. 2013 elején a 25 évnél kevesebb szolgálati idővel rendelkezők nyugdíja alig több, mint a fele azokénak, akik 40 vagy annál több szolgálati évvel rendelkeznek. A vizsgált időszakban 180 ezer főt tett ki azok száma, akik 20 évnél kevesebb szolgálati idővel rendelkeztek, és további 141 ezren 20–25 évet dolgoztak le. Az első csoportba tartozók átlagos nyugdíja 63 ezer forint volt, míg az utóbbiaké 66 ezer forint. Ugyanekkor a 40–44 éves szolgálati jogviszony után nyugdíjba vonulók átlagnyugdíja 120 ezer forint, a 45–49 évvel rendelkezőké pedig 133 ezer forint volt.

4. táblázat. Öregségi nyugdíjban részesülők száma és az öregségi nyugdíj átlagösszege szolgálati idő szerint, 2013

(ezer főben, ezer forintban)

Szolgálati évek száma	Létszám (ezer fő)	Az ellátás átlagösszege (ezer forint)
-19	181	63
20-24	141	66
25-29	212	75
30-34	333	87
35-39	582	106
40-44	488	120
45-49	56	133
50-	8	222

Forrás: ONYF, Statisztikai Évkönyv 2012.

AZ IDŐSEK ÉS A NAGYSZÜLŐSÉG

Az idősek jól-létét nem csupán anyagi helyzetük, nyugdíjuk színvonala befolyásolja, hanem az is, hogy mennyire érzik magukat a társadalom, ezen belül is a család hasznos tagjának. A munkaerő-piaci aktivitás megszűnése után az idősek energiái egyre inkább a családban hasznosulnak, és legfőképpen a nagyszülői szerepekben teljesednek ki.

A nagyszülői szerepek alakulását, az idősebb korosztályok gyermekgondozásban

való részvételét a gyermekek, a szülők és a nagyszülők generációjában zajló folyamatok egyaránt befolyásolják. A gyermekek vonatkozásában meghatározó, hogy a nappali ellátásukra milyen intézményes lehetőségek állnak rendelkezésre, s mely szükségleteik maradnak kielégületlenül a szülők és az intézmények részvétele után is. A szülőket tekintve a munkaerő-piaci jellemzők, a részmunkaidős munkalehetőségek és a rugalmasság a gyermekgondozási feladatok ellátását befolyásoló tényezők. A nagyszülői oldalon pedig a rendelkezésre álló szabadidő és az egészségi állapot feltétlenül szükségesek ahhoz, hogy részt vehessenek a gyermekek gondozásában.

Az utóbbi évtizedekben a nagyszülők és unokáik kapcsolatát számos társadalmi szintű folyamat is befolyásolta, noha ezek hatásáról igen keveset tudunk. Az egyik legfontosabb változás, hogy egyre kevesebben élnek együtt unokáikkal. Ennek alapvetően nem az az oka, hogy egyre kevesebb gyermek születik, s emiatt csökken a nagyszülői szerepbe lépő idősök száma, hanem az, hogy jelentősen visszaesett a három- vagy többgenerációs együttélési forma (lásd kötetünk 9. fejezetét). A többgenerációs együttélési forma visszaszorulásával megszűnt az a nagyszülők és az unokák mindennapi személyes kontaktusára épülő kötődés, amely korábban jellemző volt.

A másik fontos változás, hogy a gyermekvállalási életkor kitolódásával az idősek is később lesznek nagyszülők, mint korábban. Noha a várható élettartam folyamatosan növekszik, kérdés hogy az egyre idősebb nagyszülők egészségi állapota, erőnléte megengedi-e ugyanazt az aktivitást az unokák felé, mint a korábbi generációké.

A harmadik fontos változás, hogy az 1990-es évek végétől jelentősen növekedett a nyugdíjba vonulási életkor, különösen a nők esetében. Azaz az idősebb korosztályok ma tovább aktív tagjai a munkaerőpiacnak, mint korábban. Az 1990-es évek végén egy nő jellemzően 55 éves korában ment nyugdíjba, ma viszont többségük 60 éves koruk után.

Így kitolódott az az időszak, amikor az idősök komolyabb segítséget tudnak nyújtani a gyermekgondozási feladatokban.

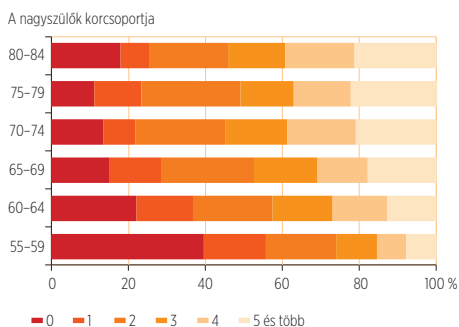
Az unokák oldaláról a legfontosabb változás abban áll, hogy az utóbbi két évtizedben jelentősen visszaesett a bölcsődei, óvodai férőhelyek száma, így nagyon sok helyen a gyermekek 3-4 éves koráig a családnak kell megoldania a gyermekekről való napközbeni gondoskodást.

A nagyszülők és az unokák kapcsolatát taglaló empirikus adatok meglehetősen ritkák, így időbeli összehasonlításokat nem tudunk végezni. Az Életünk Fordulópontjai demográfiai panel adatfelvétel 2008-as hulláma azonban alkalmas arra, hogy a nagyszülők gyermekellátásban való részvételét különböző demográfiai és társadalmi ismérvek mentén is megvizsgáljuk.

Az idősebb generációk gyermekgondozásban való részvétele nyilvánvalóan függ attól, hogy mekkora arányuk válik nagyszülővé, és ez az életpályának mely szakaszán történik. 2008-ban az 55 év feletti népesség 78%-ának volt unokája. Az életkor előrehaladtával nem csupán azoknak az aránya növekszik, akik nagyszülővé váltak, hanem az unokák száma is gyarapszik. Ugyanakkor a képet befolyásolja az a szelekciós mechanizmus is, hogy minél idősebb egy korcsoport, annál nagyobb mértékben hiányoznak onnan a már korábban elhalt alacsonyabb iskolai végzettségűek, akiknek jellemzően több unokájuk született. Ezért a legidősebb korcsoportban ismét megemelkedik azok aránya, akik nem váltak nagyszülővé. (13. ábra)

2008-ban az 55 éves és idősebb nagyszülők 42%-a vett részt a gyermekek ellátásában, felügyeletében: a nők 43, a férfiak 41%-a, azaz a nagypapák és a nagymamák azonos arányban vesznek részt unokáik gondozásában. Az életkor előrehaladtával a nagyszülők aktivitása folyamatosan csökken. Miközben az 55-59 éves korosztály 56%-a, a 70-74 évesek harmada, addig a 80-84 éveseknek már csupán 14%-a vesz részt gyermekek ellátásában, felügyeletében. (5. táblázat)

13. ábra. Unokák száma az idősök különböző korcsoportjaiban, 2008

Forrás: KSH NKI Életünk fordulópontjai 3. hulláma, 2008; saját számítás.

5. táblázat. Gyermekek ellátásában, felügyeletében résztvevő idősebb generációk, 2008

55 éves és idősebb népesség unokával		(%)
Demográfiai és társadalmi ismérvek	Résztvevők aránya	
Összesen	42,1	
Nemek		
Férfiak	41,4	
Nők	42,6	
Korcsoportok		
55-59	55,8	
60-64	51,6	
65-69	41,9	
70-74	32,7	
75-79	21,9	
80-84	14,0	
Aktivitás		
Dolgozik	51,9	
Nem dolgozik	40,2	
Egészségi állapot: mindennapi tevékenységeket gátló egészségi probléma		
nincs	45,9	
van, enyhén gátolja	39,2	
van, változó mértékben gátolja	41,7	
van, súlyosan gátolja	31,5	
Iskolai végzettség		
legfeljebb 8 osztály	31,3	
érettségi nélküli középfok	43,5	
középfok érettségivel	53,0	
felsőfok	57,0	

Forrás: KSH NKI Életünk fordulópontjai 3. hulláma, 2008; saját számítás. Megjegyzés: Csak a más háztartásban élő gyermekek ellátásában való részvételt vettük figyelembe.

Az unokákról való gondoskodás az egészségi állapot függvénye is, és az adataink azt is jelzik, hogy a nagyszülők iskolai végzettsége szerinti differenciák is erőteljesek. A munkaerő-piaci aktivitás tekintetében pedig a kétváltozós elemzések éppen a fordítottját mutatják a várakozásainknak. Vagyis nem az inaktív, hanem a foglalkoztatottak között vannak nagyobb arányban az unokáik ellátásában, felügyeletében résztvevők. A többváltozós elemzésben ez a hatás elég kicsi, ami azt jelzi, hogy az életkor, az egészségi állapot és az iskolai végzettség sokkal meghatározóbb, mint a magas aktivitás. (5. táblázat) Egyszerűen csak arról van szó, hogy a foglalkoztatottak még fiatalabbak, egészségesebbek, mint az inaktív státuszúak, így több energiájuk van a nagyszülői gondoskodásra.

AZ IDŐSEK MINDENNAPJAI, IDŐFELHASZNÁLÁS

Az idősök mindennapjairól, az általuk végzett tevékenységek struktúrájáról szemléletes képet nyújtanak az időmérleg-vizsgálatok, amelyek az egyes tevékenységre fordított idő mellett azt is felmérik, hogy kikkel és mennyi időt töltenek együtt a vizsgált személyek.

Az időmérleg-vizsgálatok egy (vagy több) kiválasztott nap 24 órájában figyelik meg mindazokat a tevékenységeket, amelyeket a kérdezett személyek végeznek. A fiziológiai tevékenységek (alvás, étkezés, tisztálkodás stb.) mellett részletes képet kaphatunk az ún. kereső-termelő tevékenységekről (fizetett és nem fizetett munka, ez utóbbin belül a saját háztartásnak végzett munka stb.) és a szabadidős tevékenységekről.

Az időskori életszakasz egyik legfontosabb jellemzője, hogy megszűnik a munkaerő-piaci aktivitás, az idősök munkavégzése a háztartáson belüli tevékenységekre összpontosul. Ugyanakkor az időskorral megszorodnak az egészségi problémák, megnövekszik a szer-

vezet pihenési igénye. Mindezek jól tükröződnek az idősök napi tevékenységstruktúráján.

Az idősebb korosztályok a fiatalabbakhoz képest sokkal több fiziológiai tevékenységet végeznek, több időre van szükségük a testük regenerálódásához. Ezen belül is az alvás és az ún. passzív pihenés az, aminek időtartama az életkor előrehaladásával folyamatosan növekszik. (6. táblázat)

Az ún. társadalmilag kötött tevékenységek – ami főként a fizetett és a nem fizetett munkavégzés különböző területeit fogja át – az életkor előrehaladtával jelentősen kiszorulnak az egyének mindennapi tevékenységköréből. Csak a háztartás körüli munka jelent kivételt, ami a különböző korosztályok mindennapi elfoglaltságai között hasonló súllyal jelenik meg. (6. táblázat)

A tevékenységek harmadik nagy csoportja a szabadidős aktivitás körébe tartozik. Ide sorolódnak a társas szabadidős tevékenységek, a kulturális- és sporteseményeken való részvétel, a szórakozás különböző területei, ezen belül is a televíziózás, ami a legnagyobb részét teszi ki az idősök szabadidős tevékenységének. (6. táblázat)

A mindennapok struktúrájának egy más metszetét adja az a megközelítés, amely azt vizsgálja, hogy a kérdezett személyek kikkel töltik el a napjaikat. Ez a kérdés különösen fontos az idősödő népesség esetében, hiszen a munkahelyi kapcsolatok megszűnésével személyes kapcsolathálójuk alapvetően beszűkül, így a családi, rokoni, szomszédsági és baráti kapcsolatok jelenthetik azokat a kapcsolati szálakat, amelyek az idősök jólétét befolyásolják. Különösen a családnak van fontos szerepe, ahol az idősök is aktív szerepet vállalhatnak, és ami számukra is védőhálókat nyújthat a testi-lelki egészségi állapot megromlásakor.

Az időmérleg-adatok azt mutatják, hogy az idősök nagyon sok időt töltenek el egyedül. A 65–69 év közötti népesség több mint 10 órát, a 75 évesek és annál idősebbek pedig átlagosan több mint 11 órát vannak egyedül. Ez a 75 év alattiak körében az ébren töltött idő 70%-a, a 75 év felettiéknél pedig majdnem 80%-a.

6. táblázat: Különböző tevékenységekre fordított idő, 2009–2010

(perc, egy átlagos napon)

Tevékenységek	Korcsoportok					
	40–49	50–59	60–64	65–69	70–74	75+
Fiziológiai tevékenység összesen	682	714	750	771	800	839
<i>Ebből</i>						
alvás	484	497	519	533	554	576
passzív pihenés	22	36	48	51	63	79
étkezés	98	104	107	106	104	104
testi higiénia	76	73	73	73	72	74
Társadalmilag kötött tevékenység összesen	535	461	362	336	312	253
<i>Ebből</i>						
fizetett munka	244	165	46	19	9	2
nem fizetett munka	28	36	50	50	41	33
háztartás körüli munka	184	196	216	216	219	189
közlekedés	75	62	49	49	43	29
Szabadidős tevékenység összesen	223	265	328	333	327	348
<i>Ebből</i>						
társas szabadidős tevékenység	41	42	48	49	51	47
szórakoztató tevékenység	157	192	238	240	239	264
<i>Ebből</i>						
televíziózás	131	159	194	191	191	216
könyv olvasás	6	8	11	14	15	7
újságolvasás	10	15	22	25	24	30
séta, sport	12	12	14	15	12	14

Forrás: KSH 2009–2010-es Időmérleg-vizsgálata; saját számítás.

Megjegyzés: Az Időmérleg-adatok feldolgozásánál, a tevékenységek tipizálásánál és megnevezésénél alapvetően a KSH-ban alkalmazott módszert alkalmaztuk.

7. táblázat: Mennyi időt töltenek az emberek mások társaságában, 2009–2010

(perc, egy átlagos napon)

Kikkel vannak együtt	Korcsoportok					
	40–49	50–59	60–64	65–69	70–74	75+
Egyedül	420	503	590	623	636	670
Partnerével	83	111	144	137	127	91
Partnerével és gyermekével	45	20	13	7	4	2
Gyermekével	53	25	18	16	15	30
Szülővel	14	14	7	5	1	1
Unokával	3	23	38	33	27	17
Testvérrel	2	3	3	5	5	1
Testvérrel és szülővel	1	0	0	0	0	0
Egyéb rokonnal	2	4	5	6	4	3
Nem rokonnal	46	49	46	47	54	44

Forrás: KSH 2009–2010-es Időmérleg-vizsgálata; saját számítás.

Megjegyzés: Csak azokat a tevékenységeket vettük számításba, amelyek elvileg mással is együtt végezhetők (pl. az alvást nem számítottuk bele), továbbá a főfoglalkozású munkában töltött időt is figyelmen kívül hagytuk, hiszen ott nehezen értelmezhető ez a kérdés.

AZ IDŐSEK MINDENNAPJAINAK RITMUSA

Az idősebb korosztályoknál nem csupán az időfelhasználás struktúrája változik meg, hanem a mindennapok ritmusa is. Nyilvánvalóan ennek legfőbb oka a munkaerő-piacról való kivonulás, ami korábbi életszakaszukban alapvetően szabályozta a különböző napszakok tevékenységstruktúráját is.

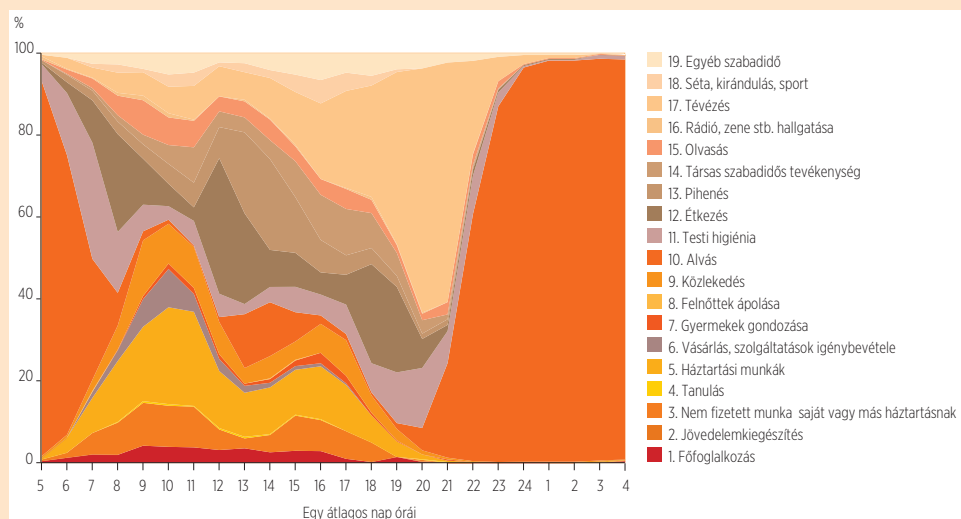
Idősebb életszakaszban a férfiak és a nők napi ritmusában nincs lényeges különbség, de bizonyos tevékenységeket inkább a nők, míg másokat inkább a férfiak végeznek, így a mindennapok tevékenységszerkezete is némiképp eltérő a nap különböző szakaszaiban.

Az idősek szabadabban rendelkeznek arról, hogy reggel mikor kelnek fel, hiszen nem kell munkába menniük, ugyanakkor azt látjuk, hogy mind a férfiak, mind pedig a nők viszonylag korán kelnek. 6 órakor a 65–74 év közöttiek 1/3-a már ébren van, 7 órakor pe-

dig a nők 70, a férfiak 75%-a. A tisztálkodás, reggelizés után mind a férfiak, mind a nők jelentős része háztartási munkába kezd. A nőknél a háztartási munkát végzők aránya viszont sokkal magasabb, és sokaknál ez a tevékenység elhúzódik egészen az ebédig. Közben vannak, akik vásárolni indulnak. A vásárlás tulajdonképpen a férfiakra és a nőkre egyaránt jellemző tevékenység. A férfiak között jóval magasabb azok aránya, akik délelőtt is valamilyen szabadidős tevékenységet végeznek, főként tévénéznek, olvasnak, de a társas együttléti formák is jellemzőbbek rájuk a délelőtti napszakban, mint a nőkre.

Az idősek jellemzően viszonylag korán, 12 és 13 óra körül ebédelnek. Ebéd után sokan alszanak, pihennek, különösen a férfiak. 1 és 2 órakor a férfiak harmada alszik vagy pihen. A délután a férfiaknál sokkal inkább a szabadidős tevékenységekről szól, a nők lassabban térnek át a háztartási munkáról a szabadidős aktivitásra. Délután egyre nagyobb szerepet kap a televízió – különösen a férfiak körében –, ami a népesség

A 65–74 év közötti férfiak tevékenységstruktúrája a nap 24 órájában

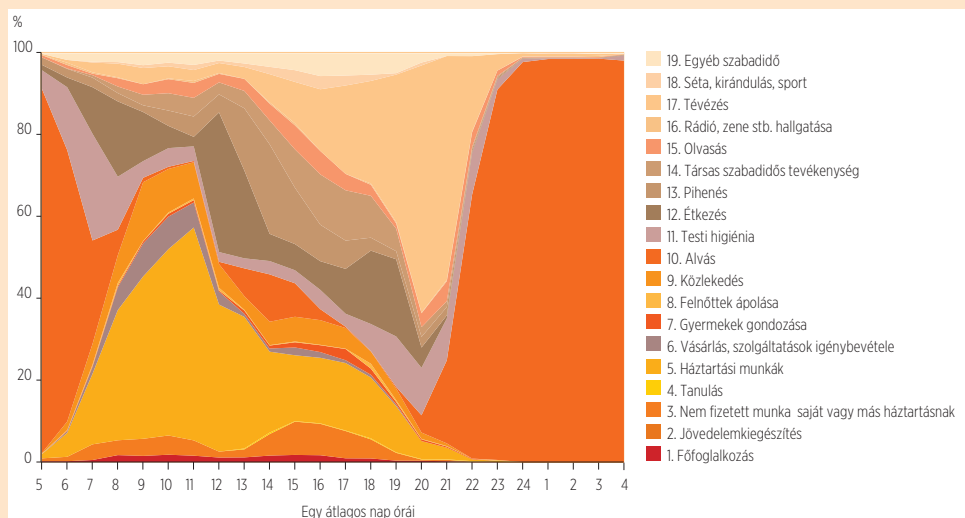

Forrás: KSH 2009–2010-es Időmérleg-vizsgálata; saját számítás.

nem kis csoportjánál már kora délután az idő eltöltésének legfőbb formája. 5 és 6 órakor már közel negyedük tévézik, 7-kor a férfiak 42, a nők 36%-a, majd 8 órakor már kétharmaduk.

Az idősök nemcsak korán kelnek, hanem korán is fekszenek. 9-kor a férfiak majdnem negyede, a nők ötöde már alszik. 10 órakor a férfiak 60, a nők 65%-a, 11-kor pedig már csak minden 10. idős van ébren.

A 65-74 év közötti nők tevékenységstruktúrája a nap 24 órájában

Forrás: KSH 2009–2010-es Időmérés-vizsgálata; saját számítás.

AZ IDŐSEK EGÉSZSÉGI ÁLLAPOTA

Az idősödés általában az egészségi állapot romlásával is együtt jár, noha annak mértékében és a folyamat ütemében jelentős különbségek lehetnek. A korábbi kutatásokban is jól dokumentált tény, hogy a férfiak jobb egészségi állapotról számolnak be, mint a nők. Annak ellenére így van ez, hogy a halandósági mutatóik kedvezőtlenebbek a nőkéénél. Az a tény, hogy a férfiak egészségesebbnek érzik magukat, nem abból adódik, hogy a 65 év feletti nők és férfiak korösszetétele különbözik, hiszen ez a megállapítás minden korcsoportban érvényes. Összességében a 65 éves vagy

idősebb nők 35%-a, míg a férfiak 31%-a tekintette az egészségi állapotát rossznak vagy nagyon rossznak. Ellenben jónak vagy nagyon jónak a nők csupán 14%-a, a férfiaknak pedig 23%-a minősítette. (8. táblázat)

Az iskolai végzettség szerinti differenciák is jelentősek, hiszen mind a nők, mind pedig a férfiak esetében a magasabb iskolai végzettségűek körében magasabb azok aránya, akik jónak vagy nagyon jónak minősítették egészségi állapotukat. Különösen a felsőfokú végzettségűek adatai válnak el a többiekétől, hiszen az ide tartozó férfiak 43%-a, a nőknek pedig 26%-a minősítette így az egészségi állapotát. (8. táblázat)

8. táblázat. Az egészségi állapot minősítése az idősök különböző csoportjaiban

(%)

Demográfiai és társadalmi jellemzők	Az egészségi állapot minősítése					
	nagyon jó	jó	kielégítő	rossz	nagyon rossz	összesen
férfiak						
Összesen	3,7	18,9	46,8	22,9	7,6	100,0
<i>Korcsoport</i>						
65-69	5,6	23,6	51,7	14,0	5,2	100,0
70-74	4,1	13,6	42,5	29,3	10,4	100,0
75+	1,4	17,6	44,6	28,1	8,4	100,0
<i>Iskolai végzettség</i>						
legfeljebb 8 osztály	1,7	10,2	47,1	29,6	11,4	100,0
érettségi nélküli középfok	4,9	18,3	46,8	22,5	7,4	100,0
középfok érettségivel	1,9	18,9	51,9	22,8	4,5	100,0
felsőfok	7,5	35,9	40,4	11,6	4,7	100,0
nők						
Összesen	1,4	12,7	50,7	26,2	9,0	100,0
<i>Korcsoport</i>						
65-69	2,4	13,7	53,1	24,4	6,4	100,0
70-74	0,8	14,2	52,7	24,6	7,8	100,0
75+	0,9	10,6	46,9	29,3	12,3	100,0
<i>Iskolai végzettség</i>						
legfeljebb 8 osztály	1,2	10,2	45,8	30,6	12,2	100,0
érettségi nélküli középfok	0,0	16,9	42,8	28,2	12,1	100,0
középfok érettségivel	0,9	11,2	62,4	22,7	2,7	100,0
felsőfok	4,7	21,1	57,6	12,5	4,1	100,0

Forrás: KSH 2009–2010-es Időmérleg-vizsgálata; saját számítás.

Megjegyzés: Csak azokat a tevékenységeket vettük számításba, amelyek elvileg mással is együtt végezhetők (pl. az alvást nem számítottuk bele), továbbá a főfoglalkozású munkában töltött időt is figyelmen kívül hagytuk, hiszen ott nehezen értelmezhető ez a kérdés.

FOGALMAK

Eltartottsági ráták:

Gyermekek eltartottsági rátája:

A 0–14 éves népesség a 15–64 éves népesség százalékában.

Idős népesség eltartottsági rátája:

A 65 éves és idősebb népesség a 15–64 éves népesség százalékában.

Öregedési index:

A 65 éves és idősebb népesség a 14 éves és fiatalabb gyermeknépesség százalékában.

Várható átlagos élettartam:

Azt fejezi ki, hogy a különböző életkorban lévők az adott év halandósági viszonyai mellett még hány évi élettartamra számíthatnak.

AJÁNLOTT IRODALOM

- Augusztinovics M. (2014): Egy értelmes nyugdíjrendszer. (Konceptióvázlat). *Közgazdasági Szemle*, 61(10): 1219–1239.
- Augusztinovics M. – Matits Á. (2015): Alapnyugdíj és pontrendszer. A társadalombiztosítás öregségi nyugdíjrendszerének egy lehetséges modellje. *Közgazdasági Szemle*, 62(6): 599–610.
- Bálint L. – Spéder Zs. (2012): Öregedés. In: Őri P. – Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai portré 2012. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH NKI, Budapest: 89–102.
- Cseres-Gergely Zs. (2015): A 2000-es évek magyarországi nyugdíjkorhatár emeléseinek azonnali hatása az érintett nők munkavállalására. *Közgazdasági Szemle*, 62(6): 652–673.
- KSH (2014): *Nyugdíjak és egyéb ellátások*, 2014. KSH, Budapest. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/orsz/nyugdij/nyugdij14.pdf>
- Monostori J. (2012): Nyugdíjrendszer, nyugdíjba vonulás. In: Őri P. – Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai portré 2012. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH NKI, Budapest: 103–112.
- Varga G. (2014): Demográfiai átmenet, gazdasági növekedés és a nyugdíjrendszer fenntarthatósága. *Közgazdasági Szemle*, 61(11): 1279–1318.